Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Leksikologija i leksikografija I: Leksikografski postupak

Halilović, Senahid

2022-12-31

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/items/6ca51dde-2a77-4899-84dc-e2515e45155a

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

DOI: 10.5644/PI2022.206.05

METODOLOŠKI PRISTUP U SAVREMENIM ENCIKLOPEDIJAMA PERZIJSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

Đenita Haverić, Munir Drkić
Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet
Franje Račkog 1
71 000 Sarajevo
djenita.haveric@ff.unsa.ba
munir.drkic@ff.unsa.ba

Apstrakt

Ovaj rad donosi opis metodologije triju savremenih enciklopedija iz oblasti iranistike, s posebnim fokusom na užu oblast perzijskog jezika i književnosti. U prvom dijelu rada daje se kratak osvrt na historijski razvoj perzijske leksikografije, a autori ističu usku povezanost leksikografije s klasičnom perzijskom književnošću. Predmet analize u drugom dijelu rada jesu tri enciklopedije: Esmāʿīl Saʿādat (ur.), *Dānešnāme-ye zabān va adab-e fārsī*; Hasan Anūše (ur.), *Dānešnāme-ye adab-e fārsī*; te Brillova *Encyclopaedia Iranica*. Ove tri enciklopedije donose analitičke i istraživačke članke o autorima, djelima, lingvističkim fenomenima, relevantnoj terminologiji, književnim stilovima, iranskim jezicima i istaknutim iranistima. Autori članka zaključuju da tri enciklopedijska djela gaje sličan medološki pristup iako imaju različit pristup predmetnoj oblasti. Sve tri enciklopedije u manjoj ili većoj mjeri naglašavaju upravo internacionalni karakter perzijske književne tradicije. U tom smislu, ove su enciklopedije dostojan nastavak hiljadugodišnje leksikografske tradicije koja je iznjedrila stotine rječnika od Indije do Balkana, ali i drugdje u Evropi.

Ključne riječi: perzijski jezik, perzijska književnost, leksikografija, enciklopedija, metodologija

1. Kratak historijat perzijske leksikografije

Savremene enciklopedije perzijskog jezika i književnosti nastavak su dugačke leksikografske tradicije na perzijskom jeziku. Stoga smatramo potrebnim ukratko predstaviti ovu leksikografsku tradiciju prije analize metodoloških pristupa u trima najpoznatijim savremenim enciklopedijama. Ovaj uvod

govori o dugačkoj i bogatoj tradiciji perzijske leksikografije te njenoj uskoj vezi s klasičnom perzijskom književnošću. Golema geografska rasprostranjenost i tradicija dugačka hiljadu godina daju ogroman korpus savremenim enciklopedijama perzijskog jezika i književnosti, ali istovremeno predstavljaju ozbiljan zadatak u svakom pa i metodološkom pogledu.

Pisanje rječnika perzijskog jezika seže duboko u prošlost, još u prijeislamski period. Koliko je poznato, prvi rječnici napisani su još u sasanidskom periodu, koji se još naziva srednjoiranskom jezičkom epohom.[1] Iz tog vremena zabilježeno je da su postojali avestinsko-perzijski, aramejsko-perzijski i sogdijsko-perzijski rječnici. Među tim je ranim izvorima najpoznatiji *Frahang-i pahlavīg* – rječnik semitskih heterograma s prijevodnim ekvivalentima na srednjoperzijskom jeziku. Ovaj je rječnik bio organiziran tematski u tridesetak poglavlja koja su nosila naziv *dar* (vrata). Po svome sadržaju, to je bio tradicionalni univerzalni rječnik znanja i umijeća na srednjoperzijskom jeziku (Perry 2012: 84). Sam naziv *frahang*, kojim se označava i kultura, odnosno ukupnost obrazovanja i uljudnog karaktera, ukazuje na ovakav karakter djela *Frahang-i pahlavig*. Osim što sadrži brojna drevna znanja i umijeća, značaj ovoga rječnika ogleda se u tome što je kasnijim rječnicima iz islamskog perioda dao ime i strukturu u poglavljima ustrojenim na jedan od dva načina: tematski ili alfabetski.

U ranom se islamskom periodu (praktično od IX stoljeća, nakon što je prihvaćeno arapsko pismo za bilježenje perzijskog jezika) perzijska leksikografija razvija u odnosu na arapski jezik i pod utjecajem arapske leksikografije. Osim toga, rani razvoj perzijske leksikografije vezan je usko za poeziju pisanu na novoperzijskom jeziku, a ta se poezija od kraja IX i u X stoljeću raširila na golemom geografskom prostoru Centralne Azije i današnjeg Irana i Afganistana. Za razliku od arapskih leksikografa, rani perzijski leksikografi nisu težili ka tome da pišu velike normativne rječnike koji bi sadržavali cjelokupnu leksiku tog jezika. Prema njihovom pristupu, rječnici su trebali riješiti jedan praktičan problem – pomoći pri čitanju poezije koja se brzo razvijala i prelazila granice govornog prostora perzijskog jezika. Tako su rani perzijski leksikografi, uporedo s pisarima i pjesnicima, dali značajan doprinos u

[1] U općem smislu, historija Irana dijeli se na prijeislamski i islamski period, iz čega proizlazi da je prihvatanje islama od iranskih naroda između VII i IX stoljeća označeno kao najveća prekretnica u historiji tog geografskog prostora i narodâ što su ga naseljavali. Gledano iz perspektive historije iranskih jezika, period od IX stoljeća do danas naziva se novoiranskom jezičkom epohom, dok se vrijeme prije dolaska islama dijeli na dva perioda – staroiranski (VI–III st. p. n. e.) i srednjoiranski (III st. p. n. e. – IX st. n. e.).

očuvanju leksike i ekspanziji novoperzijskog jezika na nivo drugog jezika islamske kulture i civilizacije (vidjeti: Rašnouzāde 1383 [2004][2]: 639). Nije bila rijetka pojava ni da se u jednoj osobi nađu dvije od tri navedene funkcije. Danas znamo naslove nekih perzijskih rječnika s kraja IX i početka X stoljeća. Jedan takav autor bio je Qatrān Tabrīzī, a njegov perzijski rječnik nosio je naslov na arapskom jeziku, *Tafāsīr fī luġa al-furs*. Za ovoga pjesnika i leksikografa, putopisac Nāser Xosrou će polovinom XI stoljeća napisati da je "pisao lijepu poeziju na perzijskom *dari* jeziku iako nije znao govoriti taj jezik" (Xosrou 1382 [2004]: 125; vidjeti još: Paul 2000: 37). Iz ove tvrdnje razumijemo da su klasična poezija i prvi rječnici novoperzijskog jezika bili prethodnice ekspanzije ovoga jezika nauštrb drugih iranskih jezika u klasičnom periodu (X–XV st.). Naime, klasični je perzijski jezik postao prvo pisani *koine*, da bi tek naknadno bio prihvaćen kao govorni idiom tog golemog geografskog prostora.

Najstariji sačuvani rječnik novoperzijskog jezika jeste *Loġat-e Fors* (doslovno: *Rječnik Perzijanaca*), napisan polovinom XI stoljeća iz pera još jednog značajnog klasičnog perzijskog pjesnika, Asadīja Tūsīja. Posrijedi je alfabetski rječnik u kojem su odrednice poredane prema zadnjem slovu u riječi. Kao takav, ovaj je rječnik pjesnicima izvan regije Horasana, poput spomenutog Qatrāna Tabrīzīja i mnogih drugih, ispunjavao dvije namjene: iz njega su usvajali leksiku novoperzijskog jezika, te istovremeno dobijali neophodnu pomoć za njeno lakše rimovanje. Značenje i upotreba leksema potkrijepljeni su brojnim primjerima poezije iz X stoljeća. Zahvaljujući takvom pristupu, mnogi od stihova prvih perzijskih klasika sačuvani su samo u ovome rječniku, dok su izvorna djela u međuvremenu izgubljena. *Loġat-e Fors* postao je svojevrstan model kasnijim leksikografima, koji su uspostavljenu strukturu slijedili do XVII stoljeća.

Ubrzo nakon ovoga, napisani su brojni drugi rječnici, koji se mogu podijeliti na jednojezičke i dvojezičke arapsko-perzijske rječnike. Osim alfabetskih, ubrzo su počeli nastajati i tematski rječnici, najčešće specifične leksike jednog ili više književnih djela. Do početka XIV stoljeća većina perzijskih rječnika napisana je u Iranu, Azerbejdžanu i Centralnoj Aziji, a od tada se središte razvoja perzijske leksikografije seli prema istoku, na Indijski potkontinent. Indija je inače bila važno središte perzijske pismenosti sve do XIX stoljeća, a ta je bogata tradicija iznjedrila i brojna leksikografska djela (vidjeti: Baevskii 2007: 51–69).

[2] Prva navedena godina predstavlja godinu prema hidžretskom solarnom kalendaru, dok je u uglastim zagradama navedena godina izdanja prema gregorijanskom kalendaru.

Od XV stoljeća perzijska leksikografija dobija treće značajno središte i treću zasebnu tradiciju – Osmansko Carstvo u kojem je perzijski jezik, uz arapski i turski, smatran jednim od triju imperijalnih jezika elitne kulture te jednim od triju jezika književnog stvaralaštva. U Osmanskom Carstvu napisane su stotine rječnika perzijskog jezika, a leksikografi su slijedili ranije uspostavljenu tradiciju prema kojoj se oni dijele na jednojezičke i višejezičke, te alfabetske i tematske. Većina leksikografskih djela u Osmanskom Carstvu jesu perzijsko-turski rječnici nastali na korpusu najznačajnijih književnih djela. Tako, pored općih, važno mjesto zauzimaju rječnici Rumijeve *Mesnevije*, Sadijevog *Đulistana*, Hafizovog *Divana* i Firdusijeve *Šahname*. Dobar dio tih rječnika napisan je u stihu s ciljem lakšeg pamćenja, a nerijetko su njihov sadržaj studenti i kasniji pjesnici učili napamet.[3] Osmanski se leksikografi redovno referiraju na prve rječnike klasičnog perzijskog jezika, čime potvrđuju neprekinuti kontinuitet leksikografske tradicije, koju je po svemu sudeći sačuvala bogata književna zaostavština.

Od XVI stoljeća počinju se pisati i komentari ovih rječnika, a ti komentari pokazatelj su njihove popularnosti i široke zastupljenosti u obrazovnom sistemu Carstva. Omiljeni je korpus u tom pogledu bio perzijsko-turski rječnik leksike iz Rumijeve *Mesnevije* u stihu pod naslovom *Tohfe-ye Šāhedī* (*Tuhfe-i Şâhidī*, 1515). Autor ovoga rječnika bio je osmanski pjesnik i mevlevijski šejh Ibrahim-dede Šahidi. Više od četrdeset osmanskih autora napisali su komentare ovoga rječnika, među njima pet autora porijeklom iz Bosne: Ahmed Sudi Bošnjak (XVI st.), Mustafa Ejubović – Šejh Jujo (XVII st.), Atfi Ahmed Bosnevi (XVIII st.), Ahmed Hatem Bjelopoljak (XVIII st.) i Ali Zeki Kimijagar (XVIII st.). Ovaj je rječnik značajan i u lokalnom kontekstu bosanskog jezika: *Tohfe-ye Šāhedī* bio je model na kojem je napisan turskobosanski rječnik *Makbul-i Arif* (*Potur Šahidija*).

Konačno, važno je spomenuti Osmana sina Huseinova Bosnevija i njegov perzijsko-turski rječnik u stihu pod naslovom *Tuhfe-i manzūme* (1583). U ovome je rječniku u dvije stotine i pet distiha navedeno osam stotina i pet perzijskih leksema zajedno s prijevodnim ekvivalentima na turski jezik (Öz 2016: 170–172). Premda relativno kratak sadržajem (na svega deset listova u rukopisu), ovaj je rječnik značajan u svjetlu rasprostranjenosti perzijske pismenosti na golemom geografskom prostoru koji se prostirao od Indije i Kine na istoku do Balkana na zapadu. Osim toga, predstavlja jedan od tri aspekta perzijske pismenosti u osmanskoj Bosni, uz poeziju i prozu ovdašnjih autora

[3] Iscrpnu bibliografiju i detaljan opis svih značajnijih rječnika perzijskog jezika napisanih u Osmanskom Carstvu od XV do XIX stoljeća dao je Öz (2016).

na perzijskom jeziku te tradiciju čitanja i komentiranja perzijskih klasičnih djela. Povrh svega, postojanje jednog ovakvog rječnika nepobitan je dokaz čvrste isprepletenosti klasične i postklasične poezije s leksikografijom na perzijskom jeziku.

Zanimanje Evropljana za perzijsku leksikografiju također seže daleko u prošlost, a počinje u XIII stoljeću. Rani rječnici posljedica su praktične potrebe učenja perzijskog jezika u trgovini, ali se veoma brzo budi i pojačan interes za bogatu književnu kulturu na klasičnom perzijskom jeziku. Najraniji spomenik tog praktičnog orijentalizma jeste *Codex Cumanicus* – latinsko-perzijsko-kumanski rječnik iz XIII stoljeća. Jedini rukopis ovoga rječnika sačuvan je u Veneciji, a u njemu je predstavljena perzijska leksika regije Horasan iz tog perioda. Nakon dužeg zatišja, značajna leksikografska djela – poglavito perzijsko-latinski rječnici – nastaju od XVII stoljeća, kada se razvijaju ekonomski i diplomatski odnosi između Irana i evropskih država. Istovremeno se štampaju i prvi evropski prijevodi klasičnih književnih tekstova (Baevskii 2007: 1–3).

2. Moderne enciklopedije perzijskog jezika i književnosti

Na prijelazu iz XIX u XX stoljeće počinje intenzivan razvoj moderne perzijske leksikografije u Iranu, kada se počinju objavljivati različiti rječnici manjeg ili većeg obima i sadržaja. Najznačajnije je u tom pogledu djelo *Loġatnāme-ye Dehxodā* – enciklopedijski rječnik perzijskog jezika čiji je autor bio glasoviti moderni pjesnik i prozaist te istraživač kulturne baštine ʻAlī Akbar Dehxodā. Prvobitno je bio objavljen 1931. godine, na preko 67.000 stranica od po tri stupca, a sadrži oko 50.000 natuknica. Rezultat je četrdesetpetogodišnjeg rada njegovog autora. Tretira žive i lekseme koje su izašle iz upotrebe, a polovina natuknica otpada na toponime i antroponime. Autor prvo navodi svaku riječ, zatim objašnjava njen izgovor i upotrebu, te navodi leksičko i terminološko značenje (ukoliko postoji). Posebna vrijednost ovoga rječnika ogleda se u tome što sadrži hiljade stihova navedenih da se potkrijepe različita značenja (vidjeti: Dehxodā 1346 [1967]). Vrijedi spomenuti i šestotomni enciklopedijski rječnik perzijskog jezika *Farhang-e fārsī* autora Mohammada Moʻīna, objavljen posthumno 1972. godine. Koncipiran je slično kao *Loġatnāme-ye Dehxodā*, s tim da dva sveska pokrivaju vlastita imena, dok ostali tretiraju druge natuknice. Ovim su rječnikom otklonjeni neki nedostaci njegovog prethodnika, a glavna mu je odlika lakše korištenje (vidjeti: Moʿīn 1351 [1972]).

Dva navedena rječnika jesu leksikografska djela, ali istovremeno i enciklopedije perzijskog jezika i književnosti. Impozantna je činjenica da su djelo pojedinačnih autora, iako bi se takvim poduhvatima mogli hvaliti i instituti. Osim što su sačuvali golemo leksičko blago perzijskog jezika, oni su predstavljali snažan podsticaj za ozbiljniji pristup ovoj oblasti i pisanje prvih djela zamišljenih prevashodno kao enciklopedije perzijskog jezika i književnosti. Rad na takvim enciklopedijama iz različitih naučnih oblasti intenziviran je u drugoj polovini XX stoljeća.

Za predmet analize u ovome radu uzeli smo tri najznačajnije i najpoznatije enciklopedije koje obuhvataju oblast perzijskog jezika i književnosti: *Enciklopediju perzijskog jezika i književnosti* (*Dānešnāme-ye zabān va adab-e fārsī*), izdanje Akademije za perzijski jezik i književnost u Teheranu, voditelj projekta: Esmāīl Sa'ādat; *Enciklopediju perzijske književnosti* (*Dānešnāme-ye adab-e fārsī*), projekta čiji je voditelj Hasan Anūše; te Brillovu *Encyclopaedia Iranica*. Ovdje dajemo pregled specifičnih karakteristika svake od njih.

2. 1. Enciklopedija perzijskog jezika i književnosti (Dānešnāme-ye zabān va adab-e fārsī)

Ova enciklopedija napisana je u sedam tomova i svaki tom ima više od sedam stotina stranica. Natuknice su poredane alfabetskim redoslijedom. U njoj se nalaze najvažnija saznanja o perzijskoj književnosti u formi članaka koji obrađuju značajne ličnosti, kao i istaknuta književna djela. Osim toga, enciklopedija sadrži vrijedne informacije o gramatici perzijskog jezika, obrađuje pojmove iz oblasti sufizma, značenja i izraze, metriku, pjesničke žanrove, književne stilove, druge iranske jezike, različite književne periode kao što su prijeislamska književnost, savremena iranska književnost, te iranske mitove i legende. Također, enciklopedija tretira značajne ličnosti spominjane u Kur'anu, Firdusijevoj *Šahnami* i drugim klasičnim djelima. Time se ona naslanja na raniju tradiciju leksikografskih djela, naročito onih iz Osmanskog Carstva i Indije. Osim toga, navodi biografije i djela iranista koji su istraživali u oblasti perzijskog jezika i književnosti, češće u Iranu, a rjeđe i u inozemstvu. Posebno obrađuje književnost savremenog doba te pisce i pjesnike iz ovog perioda predstavlja u cjelovitim člancima koji se odnose na neku drugu temu ili odvojeno u zasebnim odrednicama. Budući da je nemoguće sva znanja o bogatoj prošlosti perzijskog jezika i književnosti skupiti i predstaviti u jednoj zbirci ograničenog opsega, cilj i zadatak ove enciklopedije bio je da

donese najvažnije informacije koje se odnose na perzijski jezik i književnost u odnosu na srodne oblasti.

Enciklopedije se u zavisnosti od obima njihova sadržaja mogu podijeliti na koncizne i detaljne, u zavisnosti od njihova sadržaja na stručne (specijalizovane) i opće, u zavisnosti od načina sređivanja i izlaganja njihovih članaka na alfabetske i tematske, te na osnovu vjerodostojnosti navedenih izraza u člancima na referentne i nereferentne. Prema toj klasifikaciji, ova enciklopedija jeste koncizna, stručna, alfabetska i referentna. Koncizna je zato što navodi samo najvažnije informacije koje se odnose na predmetnu oblast, stručna je zato što je namijenjena raznovrsnim znanjima iz oblasti perzijskog jezika i književnosti, alfabetska je jer su njene odrednice poredane alfabetski poput odrednica u nekim rječnicima radi lakšeg korištenja i referentna je zato što su događaji koji se navode u tekstu članaka zasnovani na dokumentima preuzetim iz referentnih izvora.

Uprkos tome što su neke od odrednica ove enciklopedije zajedničke s nekim drugim enciklopedijama, posebno s općim, mnogi njeni sadržaji obrađeni su mnogo detaljnije, posebno u slučajevima odrednica kao što su komparativna književnost, pripovjedna književnost, gnostička književnost, savremena književnost Irana, dječija književnost, književni i gnostički termini i dr. Praktično su ovo kraće studije na zadate teme. To je stoga što su članke o pojedinim temama uglavnom pisali istaknuti autori iz datih oblasti.

2. 2. Enciklopedija perzijske književnosti (Dānešnāme-ye adab-e fārsī)

Ova enciklopedija napisana je u osam tomova, s tim da se četvrti tom sastoji od tri sveska. Svaki tom – s izuzetkom jednoga – opisuje utjecaj i dostignuća perzijske književnosti na različitim geografskim prostorima na kojima je ova književna tradicija bila rasprostranjena. Tako prvi tom tretira prostor Centralne Azije, drugi tom obrađuje književnoumjetničku terminologiju, treći tom tretira perzijsku književnost u Afganistanu, četvrti tom u tri sveska obrađuje perzijsku književnost na Indijskom potkontinentu (Indija, Pakistan, Bangladeš), peti tom obrađuje prostor Kavkaza (Azerbejdžan, Armenija, Gruzija, Autonomna Republika Dagestan), šesti tom Anadoliju i Balkan (odnosno Osmansko Carstvo i države nastale njegovim raspadom), sedmi tom obrađuje arapski svijet i njegove veze s perzijskom književnošću i konačno osmi tom predstavlja najznačajnija središta izučavanja perzijske književnosti u savremenom dobu. Deveti tom tretira perzijsku književnost u arapskom

svijetu (na prostoru od Iraka do Maroka). U nastavku kratko predstavljamo neke od svezaka.

Prvi tom *Perzijska književnost u Centralnoj Aziji* /*Adab-e fārsī dar Āsiyā-ye miyāne* tretira snažne i višeslojne književne i kulturne veze između Irana i Centralne Azije, regije koja je danas podijeljena na različite države. Tokom prethodnog milenija ovi prostori činili su tzv. "iranski kulturološki kontinent", budući da je iranska kultura i civilizacija ostavila dubok trag i u Centralnoj Aziji. U ovom su tomu prvenstveno navedene kratke biografije istaknutih pjesnika i književnika na širem području Irana i Centralne Azije, te biografije čitavog niza vladara dinastija iranskoga porijekla i političkih ličnosti značajnih za razvoj pismenosti na perzijskom jeziku. Osim biografija, napisani su vrijedni članci o poznatim proznim i poetskim djelima i značajnim predajama; zasebno su predstavljene i teme u književnosti te književni termini i žanrovi (vidjeti: Anūše 1380a [2001]).

Drugi tom *Rječnik perzijske književnosti* / *Farhangnāme-ye adabī-ye fārsī* razlikuje se od ostalih knjiga po tome što su u njemu predstavljeni opći književni termini i pojmovi s primjenom poglavito u klasičnoj perzijskoj književnosti. Ovaj je tom zapravo rječnik raznih književnih termina, tema i motiva u perzijskoj književnosti od klasičnog perioda. Sadržaj se može podijeliti u tri grupe: termini i teme rasprostranjeni među autorima perzijske književnosti, književni termini, teme i motivi iz drugih tradicija, posebno iz arapske i evropskih književnosti prisutni u perzijskoj, te književni termini, teme i motivi čijih je primjera na perzijskom jeziku mnogo ali su prethodno bili nepoznati, odnosno o njima nije bilo opsežnih istraživanja. Prema tome, ovaj je tom posebno vrijedan onima koji istražuju povezanost i međusobne utjecaje perzijske i drugih književnih tradicija na teoretskom nivou (vidjeti: Anūše 1380b [2001]).

Treći tom *Perzijska književnost u Afganistanu* / *Adab-e fārsī dar Afġānestān* predstavlja istaknute ličnosti sa šireg prostora Afganistana, uključujući pjesnike, prozne pisce, ali i vladare i druge značajne ličnosti, te poznata djela koja pripadaju tradiciji ovoga geografskog prostora. Naime, kultura geografskog prostora Afganistana čvrsto je isprepletena s kulturom Iranske visoravni, tako da se jedna od druge ne mogu posmatrati odvojeno. Narodi što naseljavaju ove prostore imaju zajedničko kulturno naslijeđe, a najvažnije vezivno tkivo tog kulturnog naslijeđa jesu upravo perzijski jezik i književnost na njemu (vidjeti: Anūše 1381a [2002]).

Četvrti tom *Perzijska književnost na Poluotoku* (*Indija, Pakistan, Bangladeš*) / *Adab-e fārsī dar Šebh-e qārre* (*Hend, Pākestān, Banglādeš*)

sastoji se od tri sveska: prvi svezak obrađuje slova *aleḳ – će*; drugi slova *he – ʻein* i treći slova *ġein – ye*. Kulturne veze između govornog prostora perzijskog jezika i Indijskog potkontinenta također sežu daleko u prošlost. Ne treba zaboraviti da su indo-iranski narodi činili jednu zasebnu grupu kada su se odvojili od ostalih indo-evropskih plemena. Kasnije, u islamskom periodu, od XI stoljeća, perzijski jezik postao je jezik administracije i književnog stvaralaštva u Indiji, te su dvostrani utjecaji i kulturna prožimanja ovih prostora u prošlosti uvijek bili dinamični. Ove tri knjige predstavljaju odraz tih kompleksnih kulturnih i književnih prožimanja. No, naglasak je na utjecaju perzijske književnosti u Indiji: u ovome je svesku ponajviše opisano stvaralaštvo pjesnika, proznih pisaca, naučnika i državnika koji su rođeni izvan Indije, uglavnom u Iranu, ali je njihovo književno stvaralaštvo vezano za Poluotok (vidjeti: Anūše 1381b [2002]). Isti je pristup primijenjen u opisu perzijske književnosti na prostoru Kavkaza, danas podijeljenog na tri države – Azerbejdžan, Armeniju i Gruziju – i autonomnu republiku Dagestan u Ruskoj Federaciji (vidjeti: Anūše 1382 [2003]).

Za izučavanje iranistike na našem području najrelevantniji je šesti tom *Perzijska književnost u Anadoliji i na Balkanu* / *Adab-e fārsī dar Ānātolī va Balkān*. Ovaj je geografski prostor odvojen u zaseban tom jer su ga činile zemlje Osmanskog Carstva. Knjiga obrađuje najznačajnija djela, autore, književne tokove i utjecaje iz osmanskog perioda, ali se ne ograničava samo na njih, već analizira razvoj iranističkih istraživanja i najznačajnije iraniste iz postosmanskog perioda. Hvale vrijedne su natuknice o bosanskohercegovačkim iranistima XX stoljeća poput Šaćira Sikirića, Bećira Džake ili Saliha Trake, ali se teško oteti dojmu da su podaci o njima šturi i nepotpuni (vidjeti: Anūše 1383 [2004]).

Kao lokalni istraživači, ovdje primjećujemo najznačajniji nedostatak ovoga sveska. Naime, autori članaka, uglavnom Iranci, očito nisu imali podjednako kvalitetan pristup svim informacijama, a to se posebno odnosi na opus i doprinos lokalnih istraživača perzijske književnosti na Balkanu. Ove natuknice jednostavno ne mogu biti relevantni bibliografski a kamoli pouzdani naučni izvori drugim istraživačima. Njihov se doprinos ograničava na niz zanimljivih podataka o životima i djelima lokalnih istraživača. Budući da i drugi svesci enciklopedije na sličan način zadiru u još šire geografske prostore istočno i zapadno od današnje države Iran, razložno je pretpostaviti da će isti nedostaci donekle biti prisutni u njima. Međutim, teme povezane s perzijskom književnošću u osmanskom periodu obrađene su dosta preciznije te su

pouzdan izvor istraživačima. Ukratko, premda postoje stanoviti nedostaci u manjem broju natuknica, oni ne predstavljaju pravilo već prije izuzetak.

2. 3. Encyclopaedia Iranica

Encyclopaedia Iranica, objavljena na engleskom jeziku, predstavlja višetomno i multidisciplinarno djelo koje prezentira relevantna znanja o jednoj bitnoj svjetskoj civilizaciji u vremenskom rasponu od nekoliko hiljada godina. Obuhvata iransku kulturu i civilizaciju na Bliskom istoku, Kavkazu, Centralnoj Aziji i Indijskom potkontinentu. Također, uključuje naučne članke koji se odnose na recipročne utjecaje između Perzije i njenih susjeda, koji se protežu od prahistorije do danas.

Prvi ukoričeni tom *Encyclopaedie Iranica* štampan je 1985. godine, pod uredništvom dr. Ehsana Yarshatera, istaknutog iranskog naučnika, koji je četiri desetljeća rukovodio projektom ove enciklopedije. Do sada je objavljeno šesnaest tomova i preko 9.000 članaka, te se stoga smatra najopsežnijim iranističkim enciklopedijskim djelom na svijetu. Dostupna je i u elektronskoj formi (www.iranicaonline.com), a članci su organizirani alfabetskim redom. Rad na ovoj enciklopediji još uvijek traje.

Pored perzijskog jezika i književnosti, *Iranica* obuhvata različite druge oblasti: antropologiju, arheologiju, geografiju, historiju, etnologiju, sociologiju, ekonomiju, historiju religije, sufizam, filozofiju, historiju nauke i medicine, historiju islama, botaniku, zoologiju, folklor, političke nauke, diplomatiju i mnoge druge. Preko 1.300 autora dalo je svoj doprinos pišući u ovoj enciklopediji članke na engleskom, ruskom, perzijskom, turskom i kineskom jeziku. Tako je samo u prvom tomu učestvovalo 285 autora.

Encyclopaedia Iranica nastala je kao tematska dopuna Brillovoj *Enciklopediji islama* (*Encyclopaedia of islam*). Osnivač je smatrao da su neke iranističke teme u ovoj enciklopediji nedovoljno obrađene te je glavni cilj ove enciklopedije bio da popuni praznine, odnosno teme koje su ostale neobrađene i neistražene u *Enciklopediji islama*. Može se reći da je *Iranica* u izvjesnom smislu najnoviji i vjerovatno najuspješniji pokušaj da se kompenziraju neke od uočenih neadekvatnosti širokog obuhvata u *Enciklopediji islama*. Neke od tih neobrađenih tema odnose se na prijeislamsku Perziju, šiizam i sl. Prirodno, sadržaj ovoga djela ne ograničava se samo na prostor omeđen Iranskom visoravni, već se prezentira i mnogo šire područje na koje je utjecala i npr. turska kultura. Neki članci *Iranice* sastoje se od više odjeljaka koji imaju obim knjige. Takvi su članci o umjetnosti, Armeniji, Afganistanu,

arheologiji, Aviceni, Balučistanu i Centralnoj Aziji. Osim toga, mogu se pronaći brojni kraći članci koji iz iranističke perspektive opisuju teme kao što su flora i fauna, etnografija, umjetnost, znanost, tehnologija ili popularna kultura. Mnogi od ovih članaka jesu jedinstveni, te nemaju pandan u *Enciklopediji islama* ili drugim referentnim djelima. Posebno su zanimljivi članci o anglo-iranskim odnosima, odnosima Irana i Bizanta, kinesko-iranskim odnosima, botaničkim studijama, granicama, Ustavnoj revoluciji i dr.

Encyclopaedia Iranica uključuje članke o pojedinačnim tekstovima, u rasponu od drevnih spisa do savremenih djela, od *Aveste* do modernog romana *Būf-e kūr*, zatim biografije istaknutih iranista i predstavljanje njihovih djela, te specijalizirane referentne članke poput onih o bibliografijama i katalozima ili iranskim kalendarima. Zanimljivo je da ova enciklopedija, prema odredbama urednika, ne obuhvata biografije živih osoba. Na taj način se izostavljaju neka imena savremenog doba značajna za iranistiku.

3. Zaključak

Tri navedene enciklopedije najbolje je klasificirati prema širini pristupa i obuhvatnosti s obzirom na geografsku rasprostranjenost perzijskog jezika i književnosti. Tako se *Enciklopedija perzijskog jezika i književnosti* (*Dānešnāme-ye zabān va adab-e fārsī*) Esmāīla Sa'ādata uglavnom ograničava na književnost govornog područja perzijskog jezika, dok *Enciklopedija perzijske književnosti* (*Dānešnāme-ye adab-e fārsī*) Hasana Anūšea jasnije prepoznaje internacionalni karakter perzijske književne tradicije te ima zasebne tomove i o drugim geografskim prostorima (Centralna Azija, Afganistan, Indija, Kavkaz, Anadolija, Balkan i arapski svijet). Time se pokazuje i sazrijevanje svijesti kod lokalnih iranskih istraživača o internacionalnom karakteru perzijske književne tradicije, te posebno njenoj geografskoj rasprostranjenosti. Drugim riječima, dok se prva od dviju enciklopedija usredotočuje na dugačku historiju, druga ističe golemi geografski prostor što ga je obilježila perzijska pismenost. Glavni nedostatak druge enciklopedije jeste nepostojanje pouzdanih znanja o nekim lokalnim temama i autorima. Konačno, Brillova *Encyclopaedia Iranica* ima najobuhvatniji pristup budući da ima najširi geografski i historijski obuhvat te da za nju pišu autori iz cijeloga svijeta. Kao takva, ona najbolje odražava izrazit međunarodni karakter perzijske kulturne i književne tradicije. Iz perspektive perzijskog jezika i književnosti, mogući nedostatak *Iranice* jeste širok tematski zahvat, dok su prve dvije enciklopedije fokusirane na užu oblast perzijskog jezika i književnosti, te stoga često

i korisnije u ovoj naučnoj oblasti. No, sve tri enciklopedije naslanjaju se na dugačku leksikografsku tradiciju te vjerno prikazuju tematsko i žanrovsko bogatstvo perzijske književnosti kao jedne u principu internacionalne književne tradicije.

Izvori i literatura

Anūše, Hasan, ur. (1380a [2001]), *Dānešnāme-ye adab-e fārsī – ǧeld-e yekom*: *Adab-e fārsī dar Āsiyā-ye miyāne*, Sāzmān-e ċāp va entešārāt-e Vezārat-e farhang va eršād-e eslāmī, Tehrān

Anūše, Hasan, ur. (1380b [2001]), *Dānešnāme-ye adab-e fārsī – ǧeld-e ċahārom*: *Adab-e fārsī dar Šebh-e qārre* (*Hend, Pākestān, Banglādeš*), Sāzmān-e ċāp va entešārāt-e Vezārat-e farhang va eršād-e eslāmī, Tehrān

Anūše, Hasan, ur. (1381a [2002]), *Dānešnāme-ye adab-e fārsī – ǧeld-e dovvom*: *Farhangnāme-ye adabī-ye fārsī*, Sāzmān-e ċāp va entešārāt-e Vezārat-e farhang va eršād-e eslāmī, Tehrān

Anūše, Hasan, ur. (1381b [2002]), *Dānešnāme-ye adab-e fārsī – ǧeld-e sevvom*: *Adab-e fārsī dar Afġānestān*, Sāzmān-e ċāp va entešārāt-e Vezārat-e farhang va eršād-e eslāmī, Tehrān

Anūše, Hasan, ur. (1382 [2003]), *Dānešnāme-ye adab-e fārsī – ǧeld-e panǧom*: *Adab-e fārsī dar Qafqāz* (*Āzarbāyǧān, Armanestān, Gorǧestān, Ǧomhorī-ye xodmotxār-e Dāġestān*), Sāzmān-e ċāp va entešārāt-e Vezārat-e farhang va eršād-e eslāmī, Tehrān

Anūše, Hasan, ur. (1383 [2004]), *Dānešnāme-ye adab-e fārsī – ǧeld-e šešom*: *Adab-e fārsī dar Ānātolī va Balkān*, Sāzmān-e ċāp va entešārāt-e Vezārat-e farhang va eršād-e eslāmī, Tehrān

Anūše, Hasan, ur. (1385 [2006]), *Dānešnāme-ye adab-e fārsī – ǧeld-e haftom*: *Adab-e fārsī dar ǧahān-e ʻArab*, Sāzmān-e ċāp va entešārāt-e Vezārat-e farhang va eršād-e eslāmī, Tehrān

Baevskii, Solomon (2007), *Early Persian Lexicography*: *Farhangs of the Eleventh to the Fifteenth Centuries*, Brill, Boston – Leiden

Dehxodā, ʻAlī Akbar (1346 [1967]), *Loġatnāme-ye Dehxodā,* Mo'assese-ye entešārāt-e Amīr Kabīr, Tehrān

Moʻīn, Mohammad (1351 [1972]), *Farhang-e fārsī*, Mo'assese-ye entešārāt-e Amīr Kabīr, Tehrān

Öz, Yusuf (2016), *Tarih Boyunca Farsça – Türkçe Sözlükler*, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara

Paul, Ludwig (2000), "Persian language i. Early New Persian", *Encyclopaedia Iranica*, online edition, članak dostupan na stranici: https://www.iranicaonline.org/articles/persian-language-1-early-new-persian

Perry, John (2012), "New Persian: Expansion, Standardization, and Inclusivity", u: Brian Spooner, William Hanaway, ur., *Literacy in the Persianate World*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 70–94.

Rašnouzāde, Bābak (1383 [2004]), "Dastūrnewīsī-ye fārsī dar Ānātolī va Bālkān", u: Hasan Anūše, ur., *Dānešnāme-ye adab-e fārsī*, ǧeld-e šešom: Adab-e fārsī dar Ānātolī va Bālkān, Sāzmān-e ċāp va entešārāt-e Vezārat-e farhang va eršād-e eslāmī, Tehrān, 382–385.

Saʻādat, Esmāīl, ur. (1384 [2005]), *Dānešnāme-ye zabān va adab-e fārsī – ǧeld-e yekom*, Farhangestān-e Zabān va Adab-e Fārsi, Tehrān

Sa'ādat, Esmāīl, ur. (1386 [2007]), *Dānešnāme-ye zabān va adab-e fārsī – ǧeld-e dovvom*, Farhangestān-e Zabān va Adab-e Fārsi,Tehrān
Sa'ādat, Esmāīl, ur. (1388 [2009]), *Dānešnāme-ye zabān va adab-e fārsī – ǧeld-e sevvom*, Farhangestān-e Zabān va Adab-e Fārsi, Tehrān
Sa'ādat, Esmāīl, ur. (1391 [2012]), *Dānešnāme-ye zabān va adab-e fārsī – ǧeld-e ċahārom*, Farhangestān-e Zabān va Adab-e Fārsi, Tehrān
Sa'ādat, Esmāīl, ur. (1393 [2014]), *Dānešnāme-ye zabān va adab-e fārsī – ǧeld-e panǧom*, Farhangestān-e Zabān va Adab-e Fārsi,Tehrān
Sa'ādat, Esmāīl, ur. (1395 [2016]), *Dānešnāme-ye zabān va adab-e fārsī – ǧeld-e šešom*, Farhangestān-e Zabān va Adab-e Fārsi, Tehrān
Sa'ādat, Esmāīl, ur. (1397 [2018]), *Dānešnāme-ye zabān va adab-e fārsī – ǧeld-e haftom*, Farhangestān-e Zabān va Adab-e Fārsi, Tehrān
Xosrou, Nāser (1382 [2004], *Safarnāme*, Entešārāt-e Qoqnūs, Tehrān
Yarshater, Ehsan, ur., *Encyclopaedia Iranica* (dostupna u elektronskoj formi na: www.iranicaonline.org)

METHODOLOGICAL APPROACH IN CONTEMPORARY ENCYCLOPEDIAS OF PERSIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Abstract

This paper provides a description of the methodology of three contemporary encyclopedias in the field of Iranian studies, with a special focus on the Persian language and literature. The authors first give a brief overview of Persian lexicography's historical development, emphasizing its close ties with classical Persian literature. The subject of analysis in the second part of the paper are: *The encyclopedia of Persian Language and Literature* (Esmā'īl Sa'ādat, *Dānešnāme-ye zabān va adab-e fārsī*), *Encyclopedia of Persian Literature* (Hasan Anūše, *Dānešnāme-ye adab-e fārsī*), and Brill's *Encyclopaedia Iranica*. These three encyclopedias provide analytical and research articles on authors, works, linguistic phenomena, relevant terminology, literary styles, Iranian languages, prominent Iranists, and other topics relevant from the Iranian studies' point of view. We conclude that the three encyclopedic works apply different methodological approaches; however, the international character of Persian literary tradition is clearly observable in all of them. Moreover, these encyclopedias are seen as a continuation of the millennium-old lexicographical tradition that had produced hundreds of dictionaries in vast geographical expanses from India to the Balkans and beyond.

Key words: Persian language, Persian literature, methodology, lexicography, encyclopedia